

Αναδιφώντας το χθες (181)

Γνωριμία με τα νέα (αλλά και τόσο παλιά) παιδαγωγικά εργαλεία του Σχολικού Μουσείου

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Οι προσπάθειες για την ίδρυση Σχολικού Μουσείου ξεκίνησαν αμέσως μετά την αναστολή λειτουργίας του Σχολείου της Αμνάτου, το 1999, με κοινές ενέργειες του τότε Δήμου Αρκαδίου, του Τμήματος Περιβαλλοντικής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και του «Φάλονα» και του Πολιτιστικού Συλλόγου Αμνάτου. Η απόφαση για τη δημιουργία του Δημοτικού Μουσείου ως Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου πάρθηκε το έτος 2000 και δημοσιεύτηκε σε φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως. Σκοποί του Μουσείου είναι η διάσωση του εκπαιδευτικού υλικού που τεκμηριώνει την ιστορία της ελληνικής και ιδιαίτερα της κρητικής εκπαίδευσης, η έκθεση και έκδοση του υλικού αυτού και η πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μαθητές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Το Μουσείο ανήκε αρχικά στον Δήμο Αρκαδίου και στη συνέχεια το 2011 με τον «Καλλικράτη» πέρασε στον Δήμο Ρεθύμνης. Διοικείται από Εφορευτικό Συμβούλιο, που αποτελείται από δημοτικούς συμβούλους και εθελοντές ιδιώτες.

Από το σχολικό έτος 2012-2013 που ξεκίνησε σταδιακά να λειτουργεί το Μουσείο, έχει προσφέρει εκπαιδευτικά προγράμματα σε χιλιάδες μαθητές και ξεναγήσεις και εκδηλώσεις σε επίσης χιλιάδες επισκέπτες. Στις εγκαταστάσεις του περιλαμβάνει το παλιό διδακτήριο, με χώρο εισόδου με διάγραμμα διδασκαλίας εποχής, εκθεσιακό χώρο, αίθουσα προσομοίωσης διδασκαλίας, βιβλιοθήκη και αρχείο. Στο προαύλιο περιλαμβάνονται αμφιθέατρο, το Μνημείο του Αφανούς Δασκάλου και χώροι υγιεινής. Το Σχολικό Μουσείο προσφέρει δεκαπέντε διαφορετικά εκπαιδευτικά προγράμματα για όλες τις ηλικίες (νήπια, μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτητές, εκπαιδευτικούς, ενήλικες, υπερήλικες και οικογένειες). Προσφέρει επίσης ξεναγήσεις, εκπαιδευτικές περιηγήσεις, εκδόσεις και διοργανώνει εκδηλώσεις και εκθέσεις σχετικές με το αντικείμενό του. Οι δράσεις του υποστηρίζονται από περισσότερους από 120 μέχρι σήμερα εθελοντές, με προσφορά προσωπικής εργασίας, χρημάτων, σχολικών ειδών και χρόνου. Την τελευταία διετία απολαμβάνει τις υπηρεσίες μιας υπαλλήλου τετράωρης απασχόλησης.

Εδώ και λίγες εβδομάδες στην πίσω αυλή του Μουσείου αναπτύσσονται τρεις νέες εγκαταστάσεις, το Υπαίθριο Σχολείο, το Σχολικό Αγορόκτηπο και το Σχολικό Ζωοκίνητο. Και οι τρεις τους αποτελούσαν θεσμούς του παρελθόντος, μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το πρώτο και το τρίτο, και λίγο αργότερα,

Τα υπαίθρια σχολεία χωροθετούνται σε μεγάλα κατά το δυνατόν υψόμετρα, σε δασικές εκτάσεις, και λειτουργούσαν σε υποτυπώδεις εγκαταστάσεις, που έμοιαζαν με καλύβες. Στις πρόχειρες αυτές εγκαταστάσεις πραγματοποιούνταν η διδασκαλία μόνο στις περιπτώσεις βροχόπτωσης, αφού κατά τις ημέρες ηλιοφάνειας επιδιωκόταν η διεξαγωγή της κάτω από τον ήλιο, του οποίου η επίδραση εκτιμούνταν ως ιδιαίτερως θεραπευτική. Άλλοι θεραπευτικοί αλλά και προληπτικοί παράγοντες θεωρούνταν ο καθαρός αέρας, το φως, η καθαριότητα, η κίνηση, η εφαρμογή κανόνων υγιεινής, τα λουτρά σώματος, το άνετο και ελαφρύ ντύσιμο, η άφθονη και κατάλληλη τροφή, η ανάπαυση, η ηρεμία, ο ύπνος, η εφαρμογή ήπιας παιδαγωγικής και η εν γένει επίδραση του περιβάλλοντος. Τα υπαίθρια σχολεία έδωσαν σταδιακά τη θέση τους στα ημιυπαίθρια, ενώ κατέληξαν στη λειτουργία μόνιμων ημιυπαίθριων τάξεων σ' όλα τα σχολεία, όταν ο καιρός το επέτρεπε. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στο Ρέθυμνο δεν λειτουργήσε ποτέ υπαίθριο σχολείο, οι σπαδοί του όμως, με επικεφαλής τον φωτισμένο δάσκαλο **Γεώργιο Ζανουδάκη** και με συμπαραστάτες τον **Πολύβιο Τσάκωνα** και την **Λέλα Κούνουπα** του Συλλόγου Κυριών είχαν διοργανώσει καλοκαιρινές «παιδικές εξοχές» στην περιοχή **Τρία Μοναστήρια** (εικόνα).

Σήμερα τα ζητούμενα είναι ασφαλώς εντελώς διαφορετικά. Η **εκτός αιθούσης διδασκαλία** και η πραγματοποίησή της μέσα στη φύση ή απλά στο υπαίθριο, ανταποκρίνεται περισσότερο σε μια διδασκαλία «εκτός τειχών», χωρίς το καθημερινό τυπικό και με αφορμή όχι εκείνη των διδακτικών βιβλίων αλλά αντλημένη από την καθημερινότητα των παιδιών και τις λειτουργίες της φύσης. Άλλωστε τα υπαίθρια σχολεία από το ξεκίνημά τους είχαν υποστηριχθεί όχι μόνο από υγιεινιστές αλλά και από δημοτικιστές και από σπαδοί του κινήματος της Νέας Αγωγής. Τα σημερινά ζητούμενα είναι περίπου τα ίδια μ' εκείνων των πρωτοπόρων της εκπαίδευσης: η υιοθέτηση ενός σχολικού προγράμματος που να δίνει έμφαση στην επαφή των μαθητών με τη φύση, στην αγωγή του σώματος και των αισθήσεων, στη χειρωνακτική εργασία και στην εν γένει στη χειροτεχνία και -εντελώς πρόσφατα- στην απομάκρυνση από το κλειστό σχολικό περιβάλλον, στο οποίο ενδημεί ο Sars-Covid 2 και άλλοι παθογόνοι οργανισμοί.

μέχρι τη δεκαετία του 1970 το Αγορόκτηπο. Ας δούμε όμως σύντομα το νόημά τους τότε και σήμερα. Τα **Υπαίθρια Σχολεία** λειτουργούσαν κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, σε μια εποχή δηλαδή που η ελλιπής διατροφή και οι κακές συνθήκες διαβίωσης ευνοούσαν τη διάδοση των αναπνευστικών ασθενειών και ιδιαίτερα της φυματίωσης. Λειτουργούσαν στις μεγάλες διοικητικές περιφέρειες και σ' αυτά εντάσσονταν οι φυματικοί, προφυματικοί ή απλώς αναμικροί μαθητές. Υπαίθρια σχολεία λειτουργούσαν παράλληλα και για τους μαθητές που έπασχαν από τραγμάτα. Οι χώρες που τα προώθησαν ιδιαίτερα στα εκπαιδευτικά τους συστήματα ήταν η Γαλλία, η Ελβετία, η Γερμανία, η Αυστρία, η Νορβηγία, η Ολλανδία και οι Ηνωμένες Πολιτείες, μαζί με κάποιες της Λατινικής Αμερικής. Στην Ελλάδα πιο γνωστά ήταν τα υπαίθρια δημοτικά σχολεία στο κτήμα Νομικού στα Πατήσια, στο δασάκι της Σχολής Ευελπίδων και στο Μοσχάτο και το υπαίθριο νηπιαγωγείο στα Πευκάκια Αττικής.

ντες θεωρούνταν ο καθαρός αέρας, το φως, η καθαριότητα, η κίνηση, η εφαρμογή κανόνων υγιεινής, τα λουτρά σώματος, το άνετο και ελαφρύ ντύσιμο, η άφθονη και κατάλληλη τροφή, η ανάπαυση, η ηρεμία, ο ύπνος, η εφαρμογή ήπιας παιδαγωγικής και η εν γένει επίδραση του περιβάλλοντος. Τα υπαίθρια σχολεία έδωσαν σταδιακά τη θέση τους στα ημιυπαίθρια, ενώ κατέληξαν στη λειτουργία μόνιμων ημιυπαίθριων τάξεων σ' όλα τα σχολεία, όταν ο καιρός το επέτρεπε. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στο Ρέθυμνο δεν λειτουργήσε ποτέ υπαίθριο σχολείο, οι σπαδοί του όμως, με επικεφαλής τον φωτισμένο δάσκαλο **Γεώργιο Ζανουδάκη** και με συμπαραστάτες τον **Πολύβιο Τσάκωνα** και την **Λέλα Κούνουπα** του Συλλόγου Κυριών είχαν διοργανώσει καλοκαιρινές «παιδικές εξοχές» στην περιοχή **Τρία Μοναστήρια** (εικόνα).

Το Αγορόκτηπο του Σχολικού Μουσείου σχεδιάστηκε από τον συντάκτη του «Αναδιφώσεων» με τα επιμέρους τμήματα του ανθοκήπιου, του δενδροκήπιου, του κήπου παχύφυτων, του λαχανοκήπιου, του κήπου των αρωματικών φυτών καθώς και του κήπου των τυπικών γηγενών φυτών της Κρήτης, που κι αυτά οι μαθητές μας δεν

Τα **Σχολικά Αγορόκτηπα** εισήχθησαν στην Ελλάδα μέσω της Κρήτης, την περίοδο που αυτή αποτελούσε Ηγεμονία, γνωστότερη ως Κρητική Πολιτεία. Το έτος 1901 λειτουργούσαν στην Κρήτη 270 τέτοια αγορόκτηπα. Για τις εκπαιδευτικές αρχές της Κρητικής Πολιτείας οι σχολικοί κήποι θα έπρεπε, εκτός του παιδαγωγικού τους ρόλου, να λειτουργούν και ως γεωργικοί σταθμοί, για την εκπαίδευση των αγροτικών κοινωνιών. Στο ελληνικό κράτος οι «σχολικοί κήποι», όπως αλλιώς ονομάζονταν, θεσμοθετήθηκαν με το 1916. Με το νόμο 4397/1929 ορίστηκε η υποχρεωτική ίδρυση εκ κάθε σχολείο

Στο Ρέθυμνο τα τρία καλύτερα σχολικά αγορόκτηπα λειτουργούσαν στα δημοτικά σχολεία **Αγγελιανών** Μυλοποτάμου, **Ελεών** Αμαρίου και **Ανωγείων**. Με τον καιρό και ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 η λειτουργία του θεσμού εκφυλίστηκε, ενώ η επαναφορά τους άρχισε να συζητείται κατά τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Τα σημερινά ζητούμενα είναι βέβαια διαφορετικά και αναφέρονται στην **επαφή των παιδιών με τη φύση γενικότερα και με το χώμα ειδικότερα**. Όπως το τοποθετεί η καθηγήτρια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Κρήτης **Μαριάννα Καλαϊτζιδάκη**, ζητούμενο της εκπαίδευσης σήμερα είναι η άμβλυνση του «συνδρόμου της έλλειψης του χώματος στις νεότερες γενιές», έλλειψη που οδηγεί σε καταστάσεις κλαυσιγέλες, όπως εκείνες της παραγωγής μακαρονιών από φυτά με το όνομα «μακαρονιές» και των «ανθισμένων μπαμακιών», που είναι στην πραγματικότητα αμυγδαλιές. Ζητούμενο είναι επίσης η άμβλυνση των αισθημάτων φόβου και απέχθειας των νέων γενιών για το χώμα και τους οργανισμούς που ζουν μέσα σ' αυτό. Να σημειώσουμε εδώ ότι πρωτοπόροι στην επαναφορά των σχολικών κήπων ήταν ο φίλος δάσκαλος **Νεκτάριος Τσαγιάνης**, που αγωνίστηκε όχι μόνο για τη θεωρητική τους θεμελίωση, στα σημερινά ζητούμενα, αλλά και «έστησε πλάτη» για την υλοποίησή τους.

μπορούν στην πλειοψηφία τους ν' αναγνωρίσουν. Σ' αυτό διεξάγονται, ήδη πριν από την ολοκλήρωσή του, δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Το **Μάθημα στο Σχολικό Αγορόκτηπο** περιλαμβάνει διδασκαλία στα πλαίσια του μαθήματος της Φυτολογίας βασικών στοιχείων για μια δεκάδα φυτών του τόπου μας και πρακτική στο Αγορόκτηπο με φύτευση λαχανικών, κλάδεμα, σκάλισμα, πότισμα, μεταφύτευση, ελασματολογία (την περίοδο του χειμώνα) κ.ά. Το πρόγραμμα **Γνωριμία με τα αρωματικά φυτά της Κρήτης** περιλαμβάνει την προσομοίωση διδασκαλίας στα πλαίσια του μαθήματος της Φυτολογίας για δέκα αρωματικά - ιαματικά φυτά της Κρήτης και την περιποίηση του κήπου που τα φιλοξενεί στο Μουσείο. Τελειώνει με παρασκευή αφηγήματος αρωματικών φυτών και την κατανάλωσή του μαζί μ' ένα κριθαρένιο παξιμάδι.

σχολικού κήπου, για τη διδασκαλία των φυσιολογικών μαθημάτων και την απόκτηση από τους μαθητές προκαταρκτικών γνώσεων καλλιέργειας της γης. Αργότερα, με εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας των ετών 1933 και 1937 ορίστηκε ο τρόπος συντήρησης των κήπων κατά τις διακοπές των σχολείων και η προσάρτηση ζωοτροφείων. Εισηγητής της ιδέας του σχολικού κήπου σε πανελλήνια κλίμακα ήταν ο φωτισμένος γεωπόνος **Σπυρίδων Χασιώτης** (στην εικόνα, στιγμιότυπο από εργασίες στον σχολικό κήπο Ανωγείων).

Το **Σχολικό Ζωοκίνητο** είναι πιο άγνωστο για τα σχολικά δεδομένα, παρ' ότι είναι από τους παλαιότερους σχολικούς θεσμούς. Περισσότερο γνωστά με το όνομα «ζωοτροφεία», τα ζωοκίνητα προσαρτούνταν συνήθως στο Σχολικό Αγορόκτηπο, όταν αυτά δεν απείχαν πολύ από το διδακτήριο. Τα Ζητούμενα βέβαια στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν διαφορετικά και αναφέρονταν στην ανάγκη διαμόρφωσης σωστών κτηνοτροφικών αλλά και κατ' οίκον ζωοτροφών. Έτσι, μέσω του σχολείου είναι που διαδόθηκε στη χώρα μας η κονικλοτροφία, η μελισσοκομία και άλλες πολλές ζωοτεχνικές πρακτικές. Σήμερα ζητούμενη είναι η **επαφή των παιδιών με τα ζώα**, τα οποία στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τους προκαλούν αισθήματα φόβου και συχνά αποτροπιασμού και η ανάπτυξη αισθημάτων φιλοζωίας και υπευθυνότητας απέναντί τους. Για τον σκοπό αυτό στο Μουσείο εκτρέφονται κότες και κοκκόρια, ορτύκια, παγόνια, πέρδικες, χελώνες και νεροχελώνες, χήνες, και πάπιες, παπαγάλοι, περιστεράκια, κλωσόπουλα, κατσίκια και ψάρια σε ξεχωριστά ευρύχωρα κλουβιά και περιβόλους ή στη λιμνούλα τους, με όλους τους κανόνες ευζωίας.

Ελεύθερα μέσα στον ευρύτερο αύλειο χώρο κυκλοφορούν πολλά είδη πουλιών, με κυρίαρχα τα χελιδόνια και τα σπουργίτια, ενώ ο βιολογικός κήπος του Μουσείου προσελκύει πλήθος εντόμων και συντηρεί σκαντζόχοιρους, σαλιγκάρια, φρύνους, βατράχους και ποικιλία σκουληκιών και αραχνών. Με βάση το Ζωοκίνητο πραγματοποιούνται δύο διαφορετικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Οι **Εργασίες στο Σχολικό Ζωοκίνητο** περιλαμβάνουν προσομοίωση διδασκαλίας του μαθήματος της Ζωολογίας, με γνωριμία μιας δεκάδας από οικόσιτα και μη ζώα και στη συνέχεια πραγματοποίηση εργασιών διατροφής και περιποίησής τους στην πράξη. Το πρόγραμμα **Απελευθερώνω στη φύση πέρδικες που κακαρίζουν** περιλαμβάνει θεωρητικό μάθημα για τα απειλούμενα πουλιά της Κρήτης και απελευθέρωση των νεαρών περδικιών στη φύση. Το πρόγραμμα από τη νέα περίοδο θα περιλάβει επίσης την απελευθέρωση αποθεραπευμένων αρπακτικών πουλιών, σε συνεργασία με τον γνωστό στο Ρέθυμνο φιλόζωο-νοσηλευτή ζώων **Γιώργο Κιστάκη**.

Οι τρεις νέες εγκαταστάσεις του Σχολικού Μουσείου είναι πρωτότυπες σε πανελλήνιο επίπεδο, το μορφοποιούν και εμπλουτίζουν κατά πολύ τις γνωστικές του δυνατότητες, προστιθέμενες στις μέχρι σήμερα υποδομές του. Για τον σχεδιασμό τους χρειάστηκε να ανατρέξω στην δύσκολη βιβλιογραφία του θέματος, να εντοπίσω την ουσία των παλιότερων αυτών θεσμών και να την μεταφέρω στα σημερινά δεδομένα και ζητούμενα. Θέλω να πιστεύω ότι τα περιβαλλοντικά κέντρα θα διδαχτούν, αυτά κυρίως, από τα εργαλεία που αναπτύξαμε, κατανοώντας ότι η περιβαλλοντική αγωγή στις μικρές ηλικίες είναι κατεξοχήν βιωματική, μέσα στη φύση και στο περιβάλλον και όχι εντός αιθουσών και σε οθόνες υπολογιστών. Οι ευχαριστίες μας είναι οφειλόμενες τόσο προς τον Δήμο όσο και προς την Αντιπεριφέρεια Ρεθύμνου, που εξαρχής κατανόησαν την αναγκαιότητά τους και συντέλεσαν, μαζί με τους εθελοντές του Μουσείου, στην υλοποίησή τους. Ιδιαίτερα οφείλω να ευχαριστήσω τον πρόεδρο του Τοπικού Συμβουλίου **Γιώργο Κανακάκη**, με τον οποίο συμπερατούμε 22 χρόνια, την **Τασία Ματζουράνη**, που νοικοκυρεύει το Μουσείο και τον σύζυγό της **Μανώλη Κοτζαμπασάκη**, που δεν φείστηκε κόπων και εμπνεύσεων. Οφειλόμενες είναι επίσης οι ευχαριστίες στον υπεύθυνο του Δημοτικού Κήπου **Μανώλη Γαλανομάτη**, που με το συνεργείο του έδωσε ζωή και στον δικό μας κήπο. Ελπίζουμε τα παιδιά να μπορέσουν να τα χαρούν κατά τις επισκέψεις τους και να ωφεληθούν από τη λειτουργία τους.

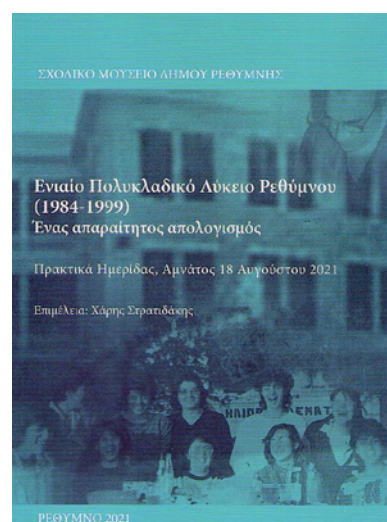
Προμηθευτείτε σε συμβολική τιμή και διαβάστε το βιβλίο μας «Ενιαίο Πολυκλαδικό Λύκειο Ρεθύμνου (1984-1999). Ένας απαραίτητος απολογισμός», που κυκλοφορεί από τις 18 Αυγούστου. Το απόγευμα της ημέρας εκείνης πραγματοποιήσαμε με το θέμα αυτό την ετήσια καλοκαιρινή μας εκδήλωση, που, παρόλη την αυξημένη της διάρκεια (υποσχόμαστε να μην το ξανακάνουμε!), χαρακτηρίστηκε απ' όλους ως επιτυχημένη. Στον σχεδιασμό του Μουσείου παραμένουν εδώ και χρόνια αντιστοιχείς εκδηλώσεις για την προσφορά της εκκλησίας του Ρεθύμνου στην εκπαίδευση και για την ιστορία και προσφορά της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, εφ' όσον βέβαια βρεθούν σοβαροί φορείς από τους δύο χώρους που να δουλέψουν μαζί μας για την υλοποίησή τους. Να μην ξεχνάμε ότι εφέτος συμπληρώθηκαν 25 χρόνια από την έναρξη λειτουργίας του «Κέντρου Περιβαλλοντικής Αγωγής Φάλονας», ενός φορέα που έκλεισε «μετά πολλών επαύλων» αλλά άνευ ουδεμίας διαμαρτυρίας!

Πρόταση ανάγνωσης

Πρόταση ανάγνωσης

Προμηθευτείτε σε συμβολική τιμή και διαβάστε το βιβλίο μας «Ενιαίο Πολυκλαδικό Λύκειο Ρεθύμνου (1984-1999). Ένας απαραίτητος απολογισμός», που κυκλοφορεί από τις 18 Αυγούστου. Το απόγευμα της ημέρας εκείνης πραγματοποιήσαμε με το θέμα αυτό την ετήσια καλοκαιρινή μας εκδήλωση, που, παρόλη την αυξημένη της διάρκεια (υποσχόμαστε να μην το ξανακάνουμε!), χαρακτηρίστηκε απ' όλους ως επιτυχημένη. Στον σχεδιασμό του Μουσείου παραμένουν εδώ και χρόνια αντιστοιχείς εκδηλώσεις για την προσφορά της εκκλησίας του Ρεθύμνου στην εκπαίδευση και για την ιστορία και προσφορά της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, εφ' όσον βέβαια βρεθούν σοβαροί φορείς από τους δύο χώρους που να δουλέψουν μαζί μας για την υλοποίησή τους. Να μην ξεχνάμε ότι εφέτος συμπληρώθηκαν 25 χρόνια από την έναρξη λειτουργίας του «Κέντρου Περιβαλλοντικής Αγωγής Φάλονας», ενός φορέα που έκλεισε «μετά πολλών επαύλων» αλλά άνευ ουδεμίας διαμαρτυρίας!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας stharris@yahoo.gr, 2831055031